

**ПЕРШИЙ ЗАХІДНО УКРАЇНСЬКИЙ ГЕОЛОГ ЮЛІАН МЕДВЕЦЬКИЙ
(до 95-річчя від дня смерті)**

Після розпаду колишнього Радянського Союзу і проголошення незалежності України в науковій та періодичній пресі ніби з туману з'являються щоразу нові імена наших визначних співвітчизників – учених, письменників, художників, музикантів, які зробили великий внесок не лише в українську, а й світову науку і культуру. Їхні праці відомі за кордоном, однак, на жаль, майже невідомі у нас, бо вони працювали й творили в умовах чужоземного поневолення, їх часто зачисляли до російських, польських чи німецьких учених залежно від того, у якій з імперій вони жили і якою мовою писали свої твори. Нерідко це робили штучно для виховання в українців почуття меншовартості. Достатньо згадати імена І. Пулюя, І. Горбачевського, С. Рудницького, В. Кубійовича та ін. До таких учених належить і виходець з Перемишльщини

Юліан Медвецький – визначний український геолог, засновник Львівської політехніки.

Юліан Медвецький народився 16 жовтня 1845 р. в Перемишлі в сім'ї магістратського урядника Григорія Медвецького, активного українського громадського діяча міста. У цьому місті минули дитячі та юнацькі роки Юліана, тут він навчався в початковій школі, згодом у гімназії, брав активну участь у прогресивному молодіжному русі, тут формувалася його національна свідомість.

Зазначимо, що в період юності Ю. Медвецького Перемишль був одним з найбільших культурно-освітніх центрів Галичини. Особливо успішно тут розвивалося музичне життя. Звідси вийшли такі піонери українського музичного мистецтва в Галичині, як Михайло Вербицький, Іван Лаврівський, Анатоль Вахнянин і десятки талановитих музикантів, співаків, диригентів. У 1860-х роках під впливом творчості Т. Шевченка і зв'язків з Великою Україною у галицьких містах, де були гімназії, утворювалися гуртки, виникали нові періодичні видання, у яких поступово панівними ставали ідеї національного відродження України. Молодь захоплювалася народною творчістю, вивчала мову і народний побут, залюбки носила вишивані сорочки, козацькі шаровари та жупани, влаштовувала вечори в роковини смерті Т. Шевченка, на яких виголошували доповіді про життя і творчість поета, декламували його вірші, співали українських пісень. Саме в цей час у Перемишлі о. Михайло Вербицький створив мелодію і вперше виконав пісню “Ще не вмерла Україна”, якій судилося стати українським національним гімном. На початку 1863 р. А. Вахнянин, який навчався тоді в духовній семінарії, організував у Перемишлі студентську громаду, до якої ввійшли вихованці духовної семінарії та учні гімназій, у тім числі Юліан Медвецький. Усе це дуже вплинуло на формування його національної свідомості.

Після закінчення Перемишльської гімназії 1864 р. Юліан Медвецький записався до Віденського університету, у якому вчиться до 1869 р. спочатку на богословському, а згодом на природничому факультеті за спеціальністю геологія. Там він став учнем, а пізніше і другом визначного австрійського геолога Едуарда Зюса і мінералога Густава Чермака, які й визначили його подальшу професійну діяльність.

У 1867 р. А. Вахнянин створив у Відні товариство “Січ”, активним членом якого став Ю. Медвецький. Згодом його як довголітнього члена “Січі” обрали почесним членом цього товариства. У студентські роки він став також членом товариства “Просвіта” і, як писав О. Огоновський, був “його душею до останніх днів свого життя”. Під кінець життя Ю. Медвецький усе своє майно і величезну особисту бібліотеку передав цьому товариству.

З 1870 по 1873 рр. Ю. Медвецький працював секційним геологом Австрійського державного геологічного управління в Відні, брав участь у багатьох геологічних експедиціях.

У 1873 р. його запросили на посаду професора кафедри мінералогії і геології, створеної 1872 р. в Технічній академії (пізніше політехнічна школа) у Львові (тепер НУ “Львівська політехніка”), де він працював до кінця життя. Навчальний процес у Технічній академії він розпочав з викладання мінералогії, яка була головним предметом на хіміко-технічному факультеті, та створення геолого-мінералогічного музею. Згодом він викладав курс петрографії і геології на хімічному, інженерному, будівельному, сільсько-господарському і лісотехнічному факультетах.

Довший час, а саме – продовж 1882–1904 рр., Ю. Медвецький працював приватним доцентом Львівського університету, де вперше організував кафедру геології. А створений ним музей за рівнем систематики і кількості зразків став одним з найкращих у Європі. Він і тепер виконує свою навчальну функцію.

Піонерською була робота Ю. Медвецького, пов’язана з дослідженням особливості поширення покладів нафти в регіоні, цієї корисної копалини, що дала поштовх економічному розвитку Галичини на початку ХХ ст.

Протягом 1879–1888 рр. Ю. Медвецького тричі (1879–1880, 1884–1885, 1888–1889) обирали ректором Львівської політехніки і чотири рази (від 1877 до 1901 р.) деканом хіміко-технологічного факультету. Тут він написав два фундаментальні підручники – з петрографії, який витримав три видання (1898, 1906, 1909), і мінералогії (1906) та понад 50 наукових праць з різних питань мінералогії, кристалографії, петрографії, палеонтології та геології. Усі вони написані польською і німецькою мовами, як тоді було прийнято.

Ю. Медвецький – перший учений Галичини, який запровадив використання геології разом з технічною наукою для промислового розвитку краю. Його справедливо можна назвати засновником української науково-практичної геології.

Докторську дисертацію підготував на підставі багаторічних досліджень геологічної будови Бохні й Велички і захистив її у Празькому університеті.

Помер Юліан Медвецький 7 січня 1918 р. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Наукову діяльність Ю. Медвецького умовно можна розділити на два періоди: віденський і львівський. У першому переважають праці мінералогічного спрямування, у другому – геологічного.

Перша мінералогічна праця Ю. Медвецького, опублікована 1871 р., присвячена опису зразків вивержених порід, привезених з Арабського півострова віденською астрономічною експедицією. У 1872 р. з'явилась його праця про андезит із Штаермарка і звіт про петрографічні дослідження в Тірольських Альпах; 1873 р. він описав уламки базальтової лави, що трапляються в вугленосних сланцях вугільного басейну Моравської Острави. У 1875 р. Ю. Медвецький опублікував петрографічну працю про породи з острова Мамотраке, а 1879 – про породи Західних Балкан. Останні дві праці написані у Львові на віденських матеріалах.

Перша праця другого періоду присвячена дослідженню палеонтології і стратиграфії крейдових відкладів з околиць с. Правківці поблизу Перемишля. Ю. Медвецький довів, що крейдові відклади представлені тут “карпатською” (геосинклінальною), а не “львівською” (платформною) фацією, і описав їхні палеонтологічні рештки. Це було одним з головних наукових досягнень Ю. Медвецького, що заклало основи стратиграфії флішових відкладів не лише Українських Карпат, а й усього Карпатського регіону.

Для того, щоб пояснити значення цього відкриття, розглянемо стан Карпатської геології на той час.

В основі геологічного вивчення будь-якого регіону є детальна стратиграфія та інформація про латеральне поширення відкладів, що його утворюють. Саме на підставі цього можна говорити як про загальну геологічну історію певного регіону, так і про окремі етапи його розвитку.

Стратиграфія осадових порід уже тоді, як і тепер, ґрунтувалася передусім на вивченні їхніх головних літологічних ознак та на результатах досліджень решток давніх організмів, які в них захоронені. Без детального стратиграфічного розчленування геологічних розрізів, найчастіше складених різновіковими і різнофаціальними утвореннями, неможливо вивчати геологічну будову будь-якого регіону. Отже, відомо, що загальна культура (рівень) геологічних досліджень будь-якої ділянки земної кори визначена рівнем її стратиграфічної вивченості.

Карпатська гірська споруда є складовою частиною Альпійської (або Середземноморської) складчастої системи і разом з Австрійськими Альпами, Балканами, Понтидами у Північній Туреччині та Ельбрусом у Північному Ірані утворюють північне відгалуження цього величезного гірського поясу. Карпати переважно складені флішовою формацією (крейда–палеоген) – поліфаціальним комплексом ритмічно перешарованих, переважно пісковиків, алевролітів і аргілітів з незначною кількістю в них решток палеоорганізмів. Через складну насувну геологічну будову Карпат, надзвичайно рідкісні знахідки палеонтологічних решток, низьку відслоненість розрізів, їхню фрагментарність тощо геологічні дослідження у Зовнішніх (Флішових) Карпатах не розвивалася синхронно з геологією інших регіонів Альпійської гірської системи. Певні праці з загального опису їхньої будови (Б. Гакет, 1788–1795; С. Сташці, 1806; Г. Пуш, 1837) не вирішували проблеми пізнання геологічної будови цієї гірської споруди.

Окрім спроби різних дослідників закласти основи карпатської геології без надійних палеонтологічних визначень були приречені на невдачу. Досить згадати, що “карпатські пісковики” зачисляли до найстаріших осадових формацій (очевидно, кембрійських, вік яких – понад 500 млн років) або до кам'яновугільних (які формувалися від 360 до 286 млн років тому). Окрім дослідники доводили їхній тріасовий або юрський вік (200–150 млн. років).

Першим, хто 1861 р. висловив думку, що “карпатський пісковик” і, зокрема, тешинсько-градиські верстви Західних Карпат належать до крейдової системи, був австрійський геолог Людвіг Гогенегер. Висновки його досліджень стали визначальним моментом у подальшому вивченні геології Західних Карпат, а Центральні та Східні Карпати й надалі не мали ще палеонтологічно надійно обґрунтованої стратиграфічної основи.

І лише завдяки Ю. Медвецькому, який 1875 р. у “карпатському пісковіку” в районі м. Перемишля (на околиці с. Правківці) знайшов та визначив ранньокрейдову фауну, тобто дав надійний стратиграфічний репер, почалася розробка стратиграфії палеонтологічно майже “німих” флішових товщ Українських Карпат.

Зазначимо, що майже через двадцять років після цієї публікації австрійський палеонтолог Віктор Уліг проревізував амоніти з колекції Ю. Медвецького і зробив висновок про пізньосенонський вік вмісних порід (1895).

Водночас невтомний професор зібрав колекції гірських порід і палеонтологічних решток з карпатських порід для музею Політехнічної школи, які слугували еталоном для геологічних побудов у Східних Карпатах.

Розвиток нафтового гірництва, який припав саме на той час, стимулював геологічні дослідження. Серед плеяди молодих здібних геологів назвемо професора Львівського університету Рудольфа Зубера, який, як близький приятель Ю. Медвецького, ділився з ним радісною новиною про закінчення капітальної праці “Фліш і нафта” (1913).

Як невтомний дослідник Юліан Медвецький 1903 р. знову повернувся до питання стратиграфії та віку “карпатського пісковика” широко представленого в геологічній будові північно-західної частини Українських Карпат. У публікації, що стосувалася вивчення геології околиць м. Добромиль, він на підставі виявлених і вивчених ним декількох амонітів визначив баремський вік вмісних порід. Це послугувало надійною основою для деталізації стратиграфії та кореляції розрізів нижньої крейди (спаської світи) українського центрального сегмента Карпат з одновіковими відкладами (тешин-градиськими верствами) Західних Карпат.

Знову проблему геології Українських Карпат Юліан Медвецький розглянув 1910 р.

Серед крейдових відкладів неподалік від Перемишля учений виявив скелю, складену юрським органогенним вапняком, аналогічним до вапняків, якими складені величезні олістоліти, відомі біля Кругеля та в Західних Карпатах, у Штрамберзі, Інваліді та Жегогині і, як тепер доведено, у південно-східній частині Українських Карпат, у басейні Чорної і Білої Тиси, Білого Черемошу [1, 2].

Ці дослідження стали основою окремої праці “Нариси з геології Карпат” (1876).

Ю. Медвецький у 1891 р. опублікував невелику статтю про міоценові відклади околиць Ряшева, у якій стверджував, що ці відклади треба зачислити до Карпатської системи, а їхні відслонення, на його думку, маркують простягання краю карпатського геосинклінального басейну в цій місцевості; у 1900 р. – нові матеріали про геологічну будову околиць Кракова на підставі спостережень уздовж траси водогону для цього міста, висновки підтвердив виявленими ним палеонтологічними даними; 1901 р. – велику статтю про геологічну будову Берегової зони Карпат на відріжку від Перемишля до Хирова, у ній він детально описав низку відслонень крейдових, палеогенових і міоценових відкладів, особливо соленосних, навів дані про їхній склад, умови залягання та викопну фауну.

До вивчення геологічної будови околиць Перемишля він повернувся і 1910 р. у статті “Про вік верств, що виступають на західній околиці Перемишля” на схилі гори Три хрести.

Дуже багато уваги Ю. Медвецький приділив соленосним формаціям Передкарпаття, особливо в районах видобутку солей у Величці, Бохні й Калуші. Їм він присвятив 13 публікацій, у яких не лише детально висвітлив геологічну будову родовищ, а й навіть свої погляди на походження калійних солей, способи їхніх розшуків і раціонального використання. Він став видатним спеціалістом у галузі геології соленосних формацій і передкарпатського міоцену загалом.

Під час вивчення соленосних відкладів Велички Ю. Медвецький описав кристалічну сірку з околиць Свішовіць і висловив свої припущення щодо генезису самородної сірки. На його думку, передкарпатські сіркопрояви утворилися внаслідок відновлення гіпсів, причому такі, як Щирець і Мельниця, – на місці виділення сірководню, а Свішовіце, Любінь Великий, Трускавець і Дзвиняч – на певній відстані від нього. Його погляд на походження родовищ самородної сірки в Передкарпатському басейні не втратив значення і сьогодні, він лише значно розширений і деталізований на підставі нових наукових досліджень.

Юліан Медвецький був геологом широкого діапазону. Він багато часу провів у геологічних експедиціях по території Західної України, Польщі, Австрії, Німеччини, Англії і Росії. Вів спеціальні палеонтологічні дослідження міоценових відкладів Передкарпаття. У 1888 р. опублікував цікаву статтю “Про сутність кристалів”, у якій зазначив, що кристалографія повинна відділитися від мінералогії і посісти своє місце серед таких фундаментальних наук, як фізика і хімія. Одну зі статей він присвятив проблемі водопостачання Львова підземними водами, назвав місця їхніх розшуків. Він перший у Галичині намітив шляхи використання геології і технічної науки в промисловому розвитку краю.

Внесок Ю. Медвецького в геологічну науку одержав міжнародне визнання. У 1887 р. його обрали членом-кореспондентом, а 1893 р. – дійсним членом Польської академії наук у Кракові. Він також був членом декількох відомих наукових товариств, у тім числі Українського наукового товариства імені Шевченка у Львові, Польського товариства природодослідників імені Коперника у Львові, Всеросійського мінералогічного товариства в Петербурзі. Австрійський уряд нагородив його орденом Залізної корони третього ступеня, а румунський – орденом Командора.

Ім’я славного сина перемишльської землі Юліана Медвецького, його заслуги перед українською і світовою геологічною наукою поступово відкриваються нашим сучасникам. Лише тепер, через десятки років після його смерті, у незалежній Україні ми маємо змогу сказати, що він справді був українським ученим, патріотом, гордістю нашого роду.

СПИСОК ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ЮЛІАНА МЕДВЕЦЬКОГО

1. Über neuaufgedeckte Süßwasserbildungen. Jhrb. D. geol. R. A., 1869.
2. Gesteine von Aden. Sitzungsberichte d. Akad. Wissen., 1871.
3. Geolog. Beschreib. v. Niederösterreich (Topographie v. Niederösterreich), Wien, 1871.
4. Aus d. Tiroler Centralalpen. Jahrb. d. geol. R. A., 1872.

5. Beobachtungen an Löllingit, Granat, Chlorit. Jhrb. d. geol., R. A., 1872.
6. Andesit v. St. Egidii. Jhrb. d. geol., R. A., 1872.
7. D. Basaltvorkommnisse in Mährisch-Ostrauer Steinkohlenbecken. Jhrb. d. geol., R. A., 1873.
8. Zur Kenntniss d. Banater Eruptivgesteine. Jhrb. d. geol., R. A., 1873.
9. Über Gesteine d. Insel Samothrake. Tscherm. Miner. Mittheil., 1875.
10. Spostrzeżenia geol. w okolicach Przemysła. //Kosmos, I, 1876. C. 1, z. 6, s. 263–268; z. 7, s. 318–325.
11. Beiträge z. Geologie d. Karpathen. I. Aus d. Umgebung v. Przemyśl. Jhrb. d. geol., R. A., 1876. Bd. 26, III Heft. S. 331.
12. Zur Kenntniss d. Mineralvorkommen v. Kalusch. Tschern. Min. Mitteil., 1877.
13. Zur Kenntniss d. Eruptivgesteine d. westl. Balkans. Sitzungsab. d. Akad. d. Wiss., 1879.
14. O ciepłej ziemi. //Kosmos, IV, 1879.
15. Miocän am Südwestrande d. Galiz.-Podol. Plateaus. Verh. d. geol. R. A., 1879.
16. Sposób występowania nafty. Kosmos, V, 1880.
17. O tworzeniu się żył kruszcowych. Kosmos, VI, 1881.
18. Stosunki geologiczne formacji solonośnej Wieliczki i Bochni. Cz. I, II, III, Kosmos, VIII, IX, XI, 1883, 1884, 1886.
19. Zur Kenntniss d. Salzformation v. Wieliczka u. Bochnia. I, III, IV, V. Lemberg, 1883–1891.
20. O skamielinach. Kosmos, IX, 1884.
21. W sprawie poszukiwań wody dla Lwowa. Kosmos, Z, 1885. – S. 83–84.
22. Zur Kenntniss d. Fossilien d. Miocäns b. Wieliczka u. Bochnia. Sitzb. d. Akad. d. Wiss., 1886.
23. Beitrag zur Kenntniss d. Minerallagerstätte auf d. Felde Pomiarki bei Truskawiec in Galizien. Verh. d. geol. R. A., 1888.
24. O istocie kryształów. Kosmos, XIII, 1888.
25. Ergänzung z. Fossilliste d. Miozäns bei Podhorce in Ostgalizien. Verh. d. geolog. R. A., 1890.
26. Miocen podkarpacki przy Dunajcu. Kosmos, XV, 1890.
27. O formacji solnej koło Kałusza. Kosmos, XVI, 1891. S. 135–147.
28. Miocen koło Rzeszowa. Kosmos, XVI, 1891. S. 403–405.
29. D. Salzgebirge v. Kalush in Ostgalizien. Lemberg, 1891.
30. Zur Geologie v. Wieliczka. Lemberg, 1892.
31. Przyczynek do geologii pobraża Karpackiego w Galicji zachodniej. Rozpr. w. mat. przyr. Akad. Umiej. XXXIX, 1894.
32. Mikrofauna kopalna ostatnich próbek wiercenia we Lwowie w r. 1894. Kosmos, XXI, 1896.
33. O stosunkach geologicznych przy kolei Stanisławów–Woronienka. Kosmos, XXII, 1897.
34. Petrografia (opisowa nauka o skałach) w zakresie ograniczonym dla niezbędnych potrzeb techników. Bibliot. Podręcznikó Szkoły politechn. T. V i wów, 1898.
35. Przyczynek do geologii okolic Krakowa, Kosmos, XXV, 1900. S. 393–398.
36. Przyczynek do geologii pobraża Karpat przemyskich, Kosmos, XXVI, 1901. S. 538–555.
37. Niedzwiedzki J. O występowaniu piętrowego barrem na obszarze wsi Sopotnik // Kosmos. 1903. Z. 28. S. 564.
38. Geologische Skizze d. Salzgebirges v. Wieliczka. Führer d. geol. Exkursinen d. IX geol. Congres, 1903.

39. Petrografia etc. Wyd. II, Lwów, 1906.
40. O bursztynach z Karpat Galicyjskich. Kosmos, XXXIII, 1908.
41. Mineralogia ogólna. Cz. Morfologia, głównie krystalografja. (druk. jako rękopis), Lwów, 1906.
42. Über eine neue miocäne Austernart: Ostrea Leopolitana. Bullet. dl'Academ. d. sciences d. Cracovie. 1909.
43. Petrografia etc. wyd III, Lwów, 1909.
44. Nowsze odsłonięcia złoża soli potasowych w Kałuszu. Kosmos, Z. XXXV, 1910. – S. 135–137.
45. O wieku warstw występujących na zach. Stronie Przemyśla. Kosmos, XXXV. 1910. S. 187–191.
46. Zur Kenntniss d. jüngeren Tertiärbildungen in d. nördlichen Bukowina. Bullet. de l'Academ. d. Sciences. de Cracovia, 1911.
47. Stosunki geologiczne formacji solnej Kałusza w Galicji wschod. Przegląd Gór. Hutn. Dąbrowa, 1912.
48. Geologische Skizze d. Salzgebirge v. Kalusz in Ostgalizien. Österr. Zeitschr. Für Berg- und Hüttenwesen, 1912.
49. Über d. Salzformation v. Kaczyka in d. Bukowina. Bullet. d. l'Acad. D. Sciences de Cracovie, 1913.
50. Über d. Art des Vorkommens u. d. Beschaffenheit d. Wassers im Untergrunde in Quellen, Flüssen u. Seen. Eine geologische Übersicht mit Berücksichtigung praktischer Beziehungen. Wien, 1915.

ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ЮЛІАНА МЕДВЕЦЬКОГО

1. *Зелизна С.Т.* Взгляды Юлиана Медведского на генезис самородной серы в Предкарпатье //Русско-польские связи в области наук о Земле. – М.: Наука, 1975. – С. 165–169.
2. *Вульчин Е.И.* Выдающийся украинский минералог и геолог Юлиан Медведский (Недзведский) // Минерал. сб. 1968. № 22, вып. 3, – С. 325–331.
3. Енциклопедія Українознавства, – Львів, 1994. Т. 4. – С. 1505.
4. *Гаврилишин В.І.* Юліан Григорович Медвецький (до 75-річчя від дня смерті) //Палеонтол. зб. 1994. № 30. – С. 68–70.
5. *Бойко Георгій.* Засновник галицької геології //Шлях перемоги. 4. 37 (2161). 23вересня № .1995.
6. *Марусевич Марта.* Невідома постать українського вченого. Газета Шлях перемоги 4. 42 (2166). 28 жовтня № . 1995.
7. *Свинко Й.М.* Юліан Медвецький – визначний український галицький геолог кінця ХІХ – початку ХХ століття. Наук. зап. Терноп. пед. ун-ту Серія: Географія. – 1998. – Т. № 2 (7). – С. 9–11.
8. *Бойко Г.Ю., Лецих Р.Й., Свинко Й.М.* Визначний український галицький геолог Юліан Медвецький (1845–1918). Видатні діячі Перемищини”. – Перемишль;Львів, 2001. – С. 114–120.
9. *Свинко Й.М.* Юліан Медвецький. //Пропам'ятна книга українських діячів Перемищини ХІХ–ХХ століть. Збірник есеїв. Ч. 1. Перемишль;Львів: Сполом, 2006. – С. 297–299.

10. *Бойко Г.Ю., Лещух Р.Й., Свинко Й.М.* Видатний український геолог Юліан Медвецький // Вісник Львів. ун-ту. Сер. геоло. 2007. Вип. 21. С. 194–199.
11. *Білоніжка П.М.* Медвецький (Медведський) Юліан (Niedzwiedski) // Геол. Львів. нац. ун-ту ім. Ів. Франка. Львів, 2008. С. 138.

-
1. *Лещух Р.Й.* Нижньокрейдові амоніти Українських Карпат. – К: Наук. думка, 1982. – 164 с.
 2. *Лещух Р.Й.* Нижня крейда заходу і півдня України. – К: Наукова думка, 1992. – 208 с.
 3. *Hohenegger L.* (1855): Neuere Erfahrungen aus den Nordkarpathen. – Jb. Geol. Reichsanst., 6, 304–312. Wien.; (1861): Die geognostischen Verhältnisse der Nordkarpathen is Schlesien und den angrenzenden Theilen von Mähren und Galizien. Gotha.
 4. *Niedzwiedzki J.* Spozrzenia geologiczne w okolicy Przemyśla // Kosmos. – 1879. – Т. 1. – S. 318–325.
 5. *Niedzwiedzki J.* O występowaniu pięttra barrem na obszarze wsi Sopotnik (notatka naukowa) // Kosmos. – 1903. – Т. 28. – S. 564.
 6. *Niedzwiedzki J.* O wieku warstw występujących na zachodniej stronie Przemyśla // Kosmos. – 1910. – Т. 35. – S. 787–791.

Роман Лещух, Йосип Свинко